

הקשר בין ניצול מיני בקרב ילדים לבין התנהגות מינית מסתכנת :
תפקידם של נטיות לדיסוציאציה, עיבוד מידע ומכניזמים של קבלת
החלטות נורמטיביות לגבי התנהגות מינית.

סיכום לעברית : גבו וייס

Zurbriggen, E. L. & Freyed, J. J. (2004). The Link Between Child Sexual Abuse and Risky Sexual Behavior: The Role of Dissociative Tendencies, Information Processing Effects, and Consensual Sex Decision Mechanisms. **From Child Sexual Abuse to Adult Sexual Risk: Trauma, Revictimization, and Intervention.** APA: Washington, DC.

מחקרים קודמים הוכיחו כי קיים קשר בין ניצול מיני בילדות (CSA) לבין התנהגויות מיניות מסכנות בבגרות. הכוונה להתנהגויות מיניות כפייתיות, חסרות הבחנה ואימפולסיביות, מספר רב של בני זוג למין, שימוש בחומרים ממכרים, זנות ותדירות נמוכה מאוד של שימוש בקונדום. על אף שמחקרים בדקו קשר אפשרי בין משתנים פסיכולוגיים מתווכים כגון מיומנות שימוש בקונדום, רגשות אשמה בנוגע למין, דימוי עצמי, אסרטיביות מינית, נחישות מיגדרית ועוד, עדיין נותר הרבה לחקור. במאמר זה נתאר סט של מכניזמים קוגניטיביים שעשויים להסביר את הקשר בין ניצול מיני לבין התנהגות מינית מסתכנת. החוקרים עושים שימוש בשיטות מחקר קוגניטיביות על מנת להבין טוב יותר את המנגנונים הפסיכולוגיים של טראומה מינית. באופן ספציפי יותר, במאמר זה יתמקדו בתיאוריה של עיבוד ידע, על אף שברור כי תיאוריה זו לבדה אינה יכולה להסביר את כל הקשר בין טראומה מינית – CSA, לבין התנהגות מינית מסכנת.

דיסוציאציה ותיאורית טראומת הבגידה

דיסוציאציה

חוויות דיסוציאטיביות בהן האדם מאבד לזמן קצר את תחושת הזהות וההתמצאות בזמן ובמקום, מאופיינות בהעדר אינטגרציה של התודעה, הקשב והזיכרון. לפי ה-DSM 4, המשותף לכל סוגי הדיסוציאציות (ישנן כחמישה), הוא "הפרעה בפונקציות התודעה, הזיכרון, הזהות והתפיסה של הסביבה, אשר נמצאות בדרך כלל באינטגרציה זו עם זו. כמו כן, דיסוציאציה נחשבת כמנגנון התורם להיווצרות PTSD".

תיאוריית טראומת הבגידה

רבים טוענים כי דיסוציאציה הנה מנגנון הגנה כנגד הכאב הפסיכולוגי והרגשי הנובע מחוויה טראומטית. Freyd טוענת כי דיסוציאציה נובעת מחוויה טראומטית לא על מנת להימנע מכאב

אלא על מנת לאפשר לקורבן הטראומה לשמר מערכת התקשרות שהיא הכרחית עבורו. למשל, ילד הנפגע על ידי הדמות המטפלת הראשית שלו: הוא זקוק לאותה דמות על מנת לשרוד פיזית ורגשית והתקשרות אל אותה דמות הכרחית לקיומו. אותו ילד שנפגע על ידי הדמויות ההוריות שלו לא יכול לבחור בבריחה מהאדם הפוגע. מנגנון הדיסוציאציה מאפשר לו לא לדעת על קיומה של הפגיעה ולהישאר בקשר עם האדם הפוגע.

העוסקים בתחום טראומת הבגידה מחלקים אותה לשתי קבוצות עיקריות: סיטואציות טרור או מעוררות פחד וסיטואציות של בגידה חברתית, כאשר התגובה הטראומטית תלויה באופי הסיטואציה: אירועים מאימי חיים מייצרים פחד פיזיולוגי ומעוררים חרדה בעוד שאירועי בגידה חברתית מובילים לשיתוק, שכחה ודיסוציאציה.

כותבי המאמר טוענים כי אנשים שנחשפו לפגיעה של בגידה חברתית ברמות גבוהות יטו לפתח סביבה קוגניטיבית מסוימת המאופיינת ברמות גבוהות של חלוקת קשב ובניגוד לכך תתקשה בקשב סלקטיבי או במיקוד הקשב.

תיאורית טראומת הבגידה, מנגנונים קוגניטיביים ונטיות דיסוציאטיביות:

מחקרי מעבדה

מחקרים של טראומת בגידה

כפי שצוין, טיב הקשר בין הנפגע לפוגע משפיע ישירות על שכחת או זכירת אירוע הפגיעה. מבדיקה של מקרי ניצול מיני עולה כי כאשר מדובר בפגיעה של גילוי עריות, רוב הזיכרונות היו מחוקים והתגלו מחדש, וזאת, בהשוואה לפגיעות מסוג אחר.

Freyd פיתחה שאלון הבדק פגיעה פיזית, רגשית ומינית בילדות וכן טראומות בבגרות. השאלון כולל אירועים מסוגים שונים כגון: האם לפני שמלאו לך 16 מישהו החזיק את ראשך מתחת למים או איים להטביע אותך? אם הנבדק עונה בחיוב על שאלה כלשהי הוא ממשיך לשאלות ברור נוספות בנוגע לאירוע. בשאלות אלו מתייחסים לגיל הקורבן, יחסיו עם המקרבן, חומרת הפגיעה והזיכרון של הקורבן בנוגע לאירוע.

ממצאי מחקרים שעושים שימוש בשאלון זה מראים כי קיים קשר הדוק בין מידת הקרבה בין הקורבן למקרבן לבין מידת הזכירה של האירועים – כאשר הפוגע הנו דמות הורית, מידת הפגיעה בזיכרון גבוהה. כמו כן נמצא כי כאשר הפגיעה היא מינית השכחה חדה הרבה יותר בהשוואה לפגיעה רגשית או פיזית.

דיסוציאציה וקשב סלקטיבי: מחקרים של אפקט סטרופ

כיוון מחקרי נוסף בתחום הטראומה מתייחס לאיכות הקשב של נפגעי טראומה בילדות. החוקרים הניחו כי נטיות דיסוציאטיביות יהיו קשורות למכניזמים של קשב סלקטיבי. לצורך בדיקת הנחה זו הם השתמשו באפקט סטרופ. זוהי אחת משיטות המחקר הנפוצות ביותר בתחום הקשב הסלקטיבי.

בניסוי סטרופ קלאסי, הנבדק מתבקש לנקוב בשם צבע הדיו של מילים או סימנים בצבעים שונים. בניסוי הבסיסי המילים הן שמות צבעים ושם הצבע הכתוב אינו תואם את צבע הדיו שבה הודפסה המילה (למשל, המילה 'אדום' כתובה בצבע ירוק). בתנאי הביקורת של הניסוי המילים הן ניטרליות ולא מילות צבע (שולחן, עץ וכו'). יכולת הנבדק לנקוב בשם הדיו ולא במילה הכתובה

משקפת את רמת הקשב הסלקטיבי שלו. כאשר הנבדק לא יכול להפריד בין צבע הדיו לבין המילה הכתובה, הדבר ממחיש כי הוא מתקשה להוציא באופן מלא מידע לא רלוונטי. ממצאי המחקרים הנעזרים באפקט סטרופ מעלים כי נבדקים עם חוויות דיסוציאטיביות חזקות מתקשים לבצע את המטלה, כלומר: לוקח להם זמן ארוך יותר לנקוב נכונה בשם הדיו. יחד עם זאת, הניחו החוקרים כי במטלות אחרות יהיה לבעלי רמת דיסוציאציה גבוהה יתרון על פני נבדקים בעלי רמת דיסוציאציה נמוכה. הם סברו כי כאשר ידרשו גבוהי הדיסוציאציה לחלוקת קשב, הישגיהם יהיו גבוהים בהשוואה לקבוצת נמוכי הדיסוציאציה. בנוסף ביקשו החוקרים לבדוק את הקשר בין נטיות דיסוציאטיביות לבין היכולת לנקוב במילים טעונות רגשית. הם הניחו כי לגבוהי דיסוציאציה יהיו קשיים באיחזור מילים טעונות רגשית. הם השתמשו במילים המקושרות לטראומה כגון: תקיפה, אונס וכו'. הממצאים הראו כי גבוהי הדיסוציאציה זכרו פחות מילים טעונות בהשוואה לנמוכי הדיסוציאציה.

סביבה קוגניטיבית

את ממצאי המחקרים שתוארו ניתן להבין אם נגדיר את תופעת הדיסוציאציה כסוג של "סביבה קוגניטיבית". המונח שאול מעולם התוכנה – המשתמש במחשב יכול לבחור האם הוא רוצה להשתמש בהרבה חלונות ויישומים בו זמנית. בחירה דומה נתונה בידנו כשאנו עובדים, משחקים ומתקשרים עם הזולת: אנו יכולים לבחור האם לעשות מספר דברים בעת ובעונה אחת או האם להתמקד בדבר אחד.

מאחר ודיסוציאציה מערבת חוסר אינטגרציה של מחשבות, חוויות ורגשות, היא בהכרח יוצרת סביבה קוגניטיבית שבה מספר רב של "חלונות" פתוחים בו זמנית, ולכן, מביאה למצב של חלוקת קשב. מכאן, שאנשים המורגלים בדיסוציאציה, יצליחו יותר במטלות הדורשות חלוקת קשב או ריבוי מטלות. מנקודת השקפה כזו, של 'סביבה קוגניטיבית', גבוהי דיסוציאציה יתקשו יותר בביצוע משימה הדורשת קשב סלקטיבי מאשר בביצוע משימה הדורשת חלוקת קשב. העובדה כי גבוהי דיסוציאציה מפגינים קושי רב יותר במבחן סטרופ, במטלת קשב סלקטיבי, ממחישה את הקושי הזה. לעומת זאת אותם אנשים גבוהי דיסוציאציה יראו הצלחה גבוהה יותר במבחן סטרופ במטלה של חלוקת קשב מאחר והם מורגלים בריבוי מטלות בו זמנית.

אחת המסקנות המתחילות להסתמן מהמחקרים שתוארו היא כי בהתמודדות עם טראומה, אנשים לומדים לעשות מספר מטלות בו זמנית כדרך התמודדות ושליטה בזרימת מידע. למעשה, סביבה קוגניטיבית המתבססת על דיסוציאציה וריבוי מטלות, משרתת כאמצעי להרחקת מידע מאיים מהמודעות. לסביבה קוגניטיבית כזו יכולות להיות השפעות סתגלניות ולא סתגלניות, וזאת בהתאם לסיטואציה.

השלכות קליניות

מטרות ושיטות הטיפול המתאימות לניצולי פגיעה מינית בילדות דומות מאוד לאלו של טיפול בסובלים מ PTSD. יחד עם זאת, לתיאוריית הבגידה החברתית יש מספר דגשים ייחודיים בנוגע למטרות הטיפול במי שנפגע בילדותו מינית מדמות הורית. על פי התאוריה, ניצולים של גילוי

ערויות למדו להתמודד עם קונפליקט חברתי בלתי נמנע, על ידי התנתקות פנימית. בזמן שהניצול מתרחש, נתק שכזה עשוי להיות מאוד אדפטיבי. יחד עם זאת, נתק ופגיעה בזיכרון עשויים להיות גם בעייתיים בדומה לסוגים אחרים של פגיעה בזיכרון. מוקד הטיפול בדיסוציאציה יהיה יחסים חברתיים והמנגנונים הקוגניטיביים שבבסיסם.

אחת ממטרות הטיפול המרכזיות תהיה יצירת אינטגרציה פנימית של רסיסי זיכרונות וכמו כן, חיבור עמוק יותר לעולם החיצוני (האובייקטיבי). מטרות אלו חשובות לכל הסובלים מניצול מיני אולם הן חשובות במיוחד לסובלים מניצול מיני הכרוך בבגידה חברתית מכיוון שהם עלולים יותר לסבול מזכרון מנותק ופגוע.

מטרה נוספת למטפלים העובדים עם מטופלים אשר חוו ניצול מיני מהדמויות ההוריות, היא לאפשר תמיכה ועזרה כאשר המטופל מתנסה בפיתוח יחסים בין אישיים משמעותיים עם אחרים חשובים (חברים, בן/בת זוג, חברי משפחה). עבור מטופלים אלו, היכולת לפתח קשרים כאלו נפגעה בשל הפגיעה המשמעותית באמון הבסיסי שהם חוו כילדים. לשם כך, על המטופל לפתח שימוש מתאים באמון ובשיפוט מציאות; אלו בדיוק המנגנונים הפגועים ביותר אצל ניצולי פגיעה מינית מהדמויות ההוריות. על המטפלים להיות ערים לכך שבשביל מטופלים מסוימים, לתגובותיהם הדיסוציאטיביות יש עדיין מטרה אדפטיבית. כמו כן, יתכן כי כדאי שידברו עם המטופלים על המחירים והרווחים של השימוש במנגנון זה.

התוצאות של המחקר מראות כי הערכה של היסטוריה של טראומה יכולה להיות מאד רלוונטית לאבחון וטיפול של הפרעות שונות. בייחוד עבור מטופלים הסובלים מפגיעה במערכת הקשב כגון ADHD. יתכן כי מספר משמעותי מהילדים אשר אובחנו כ- ADHD וקיבלו טיפול תרופתי להפרעה זו, אובחנו בטעות, והם בעצם מראים דיסוציאציה או תגובות פוסט טראומטיות אחרות לפגיעה מינית בילדות או לטראומות אחרות.

מנגנונים קוגניטיביים פגועים : מתווך אפשרי בין חוויה של ניצול מיני

ובין התנהגות מינית מסתכנת

ערך עצמי

גישה שכבר היום נהנית מתמיכה מחקרית היא הגישה המדברת על קשר בין פגיעה מינית ובין ערך עצמי נמוך ובין ערך עצמי נמוך לתוצאות התנהגותיות. נמצא כי רמה גבוהה של ערך עצמי מקושרת עם פחות התנהגות מסתכנת במצבים מסוימים (כגון : נשים צעירות ביחסים מיניים מזדמנים) ומצד שני, ערך עצמי גבוה יכול להיות מקושר ליותר התנהגות מינית מסתכנת במצבים אחרים (כגון : נשים צעירות בקשרים מיניים עם יותר מחויבות).

מנגנון בוחן המציאות

מנגנונים קוגניטיביים נוספים אשר מסייע בהערכה הכללית של המציאות נפגעים בשל ניצול מיני בילדות. התהליך הנורמלי בו ילד לומד להבדיל בין מציאות לפנטזיה מתעוות בשל ההצהרות הלא נכונות לגבי מצבו הרגשי של הילד ("אתה נהנה מזה") הנאמרות על ידי דמות סמכות בה הילד תלוי. התוצאה הסופית של כך יכולה להיות חוסר יכולת של האדם להעריך את המציאות באופן הולם.

זיהוי שקרנים

מנגנון נוסף אשר נפגע הוא המשרת את היכולת לזהות עד כמה אנשים אחרים ראויים לאמונה. יש ערך אבולוציוני לכך שנוכל לזהות מתי אחרים מנסים לנצל אותנו. זהו בדיוק המנגנון שעל הילד המנוצל על ידי הדמות ההורית לדכא. בעוד בילדות לילד לא הייתה ברירה אלא "לכבות" את המנגנון, השארת המנגנון "מכובה" בבגרות יכולה להביא להמשך פגיעה ולתוצאות הרסניות עבורו.

דיסוציאציה, חלוקת קשב ומין

כמו רוב ההתנהגויות, התנהגות מינית יכולה להתבצע גם ברמות גבוהות של דיסוציאציה. אדם יכול להיכנס למגע מיני מבלי להיות ער לרגשותיו, לפחדיו, לעונג שלו או למוגנות שלו. כמו כן, הוא יכול שלא להיות ער למאפיינים החיצוניים של האירוע; למשל, האם נעשה שימוש בקונדום או, במקרה קיצוני, עם מי הוא נמצא. דיסוציאציה יכולה להופיע גם כאשר רק מדברים על סקס וגם אם זה עם צד שלישי ניטרלי. כך, כאשר מדברים או מלמדים על מין בטוח או על מחלות מין, לאנשים שנוצלו מינית עלולות להיות בעיות בעיבוד וקידוד האינפורמציה. התערבות מובנת מאליה אחת עם מטופלים עם נטיות דיסוציאטיביות זה לתרגל להיות נוכח בסקס (זה אפשרי עם שותף תומך). ניתן לתרגל זאת גם לבד; למשל, לדמיין סקס בהסכמה ולהתמקד ברגשות שעולות. סיוע לאדם להיות נוכח (לא להתנתק) יכול, כמובן, להיעשות גם בהקשרים לא ארוטיים.

פגיעה במנגנוני ההחלטה על מין בהסכמה

פרייד מציעה כי במצב בריא אנשים מפתחים מנגנונים לקבלת החלטות לגבי מין בהסכמה. פגיעה מינית יכולה לגרום להרס היכולת להסכים באופן חופשי לפעילות מינית עם אדם אחר. מנגנונים אלו הנם סדרה של פונקציות מנטליות אשר, ללא לחץ חיצוני, מאפשר לאדם לעשות בחירות לגבי האם להיכנס לסיטואציה מינית (או להמשיך). יחסי מין בהסכמה אפשריים רק: א. כאשר לא מופעל כוח חיצוני ו- ב. כאשר אצל הפרטנרים יש מערכת בחירה של מין בהסכמה הפועלת כראוי. פגיעה במערכת זו יכולה להיתפס כאמונות לא נכונות, תפיסות לא מועילות ולא בריאות לגבי העצמי, חוסר נגישות לעולם הפנימי של האדם עצמו או נוכחות של נטייה מנטלית לחיפוש סיכונים מיניים. הכותבות מתייחסות לכללים אלו כאוסף של הצהרות אם-אז כמו בתכנת מחשב. בחלק הבא יידונו מקרים היפותטיים אשר ידגימו את האפשרויות השונות של אפנת החשיבה אם-אז.

מקרה 1: אין רצון לקיים מגע מיני

נתייחס למקרה בו אדם מסוים לא רוצה לקיים יחסי מין (עם אדם מסוים או במצב מסוים) ובכל זאת הוא נכנס לכך. ניתן לתאר מספר כללים לקבלת החלטות מועילות אשר לא נמצאות ברשות האדם; למשל, "אם אני לא אוהב מה שקורה כאן מבחינה מינית אז יש לעצור". אין חיבור קוגניטיבי בין רמת האמון ובין בחירת ההתנהגות, בין הערכת המצב הרגשי ובין ההחלטה אם להמשיך או להפסיק. יתכן כי רק אחד מקטבי ה-אם או ה-אז ניזוק. במקרה זה האדם יכול להעריך מה עובר עליו אך הבחירה בהתנהגות המתאימה אינה נגישה לו ("אם אני לא אוהב מה

שקורה לי אז עלי להתנתק"). או מצד שני, "אין לי את היכולת / המשאבים להעריך את מידת האמון שעלי לתת בשותף שלי למין". די ברור איך נבנים אצל הילד הפגוע עיוותים ביכולת לקבל החלטות כפי שתוארו כאן. כשפוגעים בילד מינית אין לו את הכוח לעצור את הפגיעה. הכללים המוזכרים לא ניתנים להפעלה וכך הילד לא יכול לשלבם במערכת הקוגניטיבית שלו של ההערכה לגבי קיום מין בהסכמה.

מקרה 2: רצון לקיום סוג אחר של מגע מיני

כעת נתאר מצב בו האדם רוצה להיכנס למגע מיני, אך יש משהו בסיטואציה שהוא או היא היו רוצים לשנות. להלן חלק מהאפשרויות לאמונות, קוגניציות וכללי קבלת החלטות אשר לא נמצאות ברשות האדם: א. הבריות שלי חשובה; ב. אני חשוב/ה; ג. מגיע לי יחס של כבוד; ד. מגיע לי שיקשיבו לי כשאי מדבר על מה שאני רוצה; ה. לא נראה שלאדם הזה אכפת ממני, אבל לאנשים אחרים כן אכפת; ו. אם מישהו מתייחס אלי רע עלי להגיד זאת; ז. אם מישהו ממשיך להתייחס אליי רע גם אחרי שביקשתי שיפסיק, אז עלי להפסיק להיות איתו. מכיוון שהפוגע לא מקשיב ולא מתייחס בכבוד לילד הפגוע, הילד מפנים את הרעיון שהוא לא ראוי לכבוד. גם כאן, ברור כיצד זה יכול להוביל להתנהגות מינית מסתכנת. אם איני מאמין שהבריות שלי חשובה, לא סביר שאנקוט בצעדים להגן על בריאותי. אם איני מאמין שאני ראוי לקבל יחס של כבוד, יהיה קשה יותר להפסיק קשר פוגע.

מקרה 3: מגע מיני רצוי למרות שהוא מסוכן

הסיטואציה המינית, למרות שהיא חושפת את משתתפיה לסיכון, ממשיכה כפי שהם רוצים. אחד מהמנגנונים המנטליים התורם לכך הוא דיסוציאציה. אם בכל פעם שדובר על מין היה "כיבוי כללי", האדם עלול שלא להיות בעל מידע מתאים על הסיכונים שבמחלות מין וכדומה. כמו כן, יתכן כי האדם משתמש בהכחשה או ברציונליזציה כדי לגמד את הדיסוננס בין הידע שברשותו/ה ובין ההתנהגות. הגיוני שקורבנות ניצול מיני יטו להסתמך על הכחשה כמנגנון הגנה. הכחשה (על ידי התוקפן ואחרים) הייתה החלק נרחב מהחוויה של להיות מנוצל, כך שהכחשה מופנמת כמודל נורמטיבי. כמו כן, דיסוציאציה והדחקה הנם סוגים של הכחשה, כך שבמידה שמנגנונים אלו שימשו כאסטרטגיות התמודדות על ידי הילד, נראה הגיוני כי הם ימשיכו לשרת אותו כמבוגר. אפשרות נוספת היא שיש משיכה ממשית לסיכון. סביר כי אחוז מסוים מאלו שעברו ניצול מיני בילדות יהיו מדוכאים או אף אובדניים. כמו כן, הפגיעה יכולה לתרום למצב בו יש ארוטיזציה של סיכון וסכנה, או לאסוציאציה ארוטית עם גורמים שונים בהקשר המיני אשר מתקשרים לסכנה (למשל, שותף אליים).

מנגנונים מודעים ולא מודעים של החלטה לגבי מין בהסכמה

הכותבים מאמינים שחלק מהמנגנונים לקבלת החלטה לגבי מין בהסכמה פתוחים למודעות של האדם, בעוד שאחרים אינם נגישים למודעות (לא מודעים). בשלב זה, החוקרים מקיימים סדרת מחקרים כדי לבדוק את ההשערות לגבי החלק הגלוי והסמוי במנגנוני קבלת ההחלטות לגבי מין בהסכמה.

